

НОВ ПОДХОД СПРЯМО НЕПЪЛНОЛЕТНИТЕ ПРАВОНАРУШИТЕЛИ В БЪЛГАРИЯ

Десислава Анзова
Правно – исторически факултет
Югозападен университет „Неофит Рилски“
гр. Благоевград
desislava_anzova@abv.bg

В условията на демографска криза, обществото в по-голяма степен следва да е ангажирано с изграждането на младите хора като личности. Все по-често средствата за масова комуникация ни информират за редица прояви на агресия между деца и увеличаване броя на непълнолетните правонарушители. Според данни на Националния статистически институт¹, през 2012г. броят на непълнолетните лица, водени на отчет в Детска педагогическа стая е 11 460. Осъдените непълнолетни лица на сто хиляди души от населението на възраст от 14 до 17 години е 2 312. Тази статистика не бива да се увеличава.

Според произхода си, рисковите фактори за подобно девиантното поведение могат да се класифицират на **външни** и **вътрешни**². Първите произхождат от факторите на средата и от своя страна се подразделят на **макросоциални** и **микросоциални**. Макросоциалните фактори се отнасят до влиянието на **обществото** и процесите, които протичат в него. Микросоциалните рискови фактори се отнасят до **семейството, училището, приятелския кръг**, които са най-близко до индивида. Всички те имат отношение към потребностите на непълнолетния и мотивите за неговото поведение. Вътрешните причини са относително независими от външната среда и се отнасят до биологичната и психологическа природа на индивида. Това, което поставя в рамки човешкото поведение, така че да се постигне равновесие и хармония, е моралът на обществото. Чрез него се овладяват естествените, първични стремежи на човека.

За да противодейства на тези криминогенни фактори, **подходът спрямо непълнолетните правонарушители** трябва да е **мултидисциплинарен**, оказващ влияние както върху отделната **личност**, върху **семейството, училището**, така и върху **обществото** като цяло. Традиционната наказателна система не може да даде такъв адекватен отговор. Престъплението се разглежда като нарушение срещу правата

¹ www.nsi.bg

² Пушкарова, И., Петрунов, Г., Кирилов, Г. *Рискови криминогенни и виктимогенни фактори при децата*, София, 2009-2010г.

държава, което създава чувство за вина, а справедливостта изисква държавата да определи наказанието. Фокусът се поставя върху това, нарушителите да получат заслуженото, макар и непълнолетни. Резултатът е тяхното маргинализиране и поемане по руслото на престъпността.

Новият подход разглежда престъпността като нарушение срещу хората и отношенията им, което създава задължения, а справедливостта изисква жертвите, извършителите и обществото да възстановят баланса. Фокусът е върху нуждите на жертвите и отговорността на нарушителя за възстановяване на вредите. Това е моделът на **възстановителното правосъдие**. Този модел насърчава ангажираността, **участието** на жертвата, извършителя, семейството, членовете на общността, което включва диалог между тях и постигане на консенсус. **Обществото** също е засегнато от престъпния акт, нарушен е балансът му и това го прави вторична жертва. То участва в този процес, тъй като е създавало опасни условия или социални несправедливости и следва да поеме отговорност за благосъстоянието на своите членове, да изгради чувство за общност. Осъжда се **постъпката**, а не личността. Насърчава се личната трансформация и израстване, уважение към личността на другия и реинтеграция в обществото, като се предотвратява рецидивизмът, повторната виктимизация, неудовлетвореността и прекъсване на отношенията. Следователно, правилните въпроси, които трябва да си зададем, са: „**Кой е бил наранен?**“, а не „Кой закон е нарушен?“; „**Какви са нуждите на тези лица?**“, а не „Кой е извършил нарушението?“; „**Какви задължения се създават?**“, а не „Как да бъде наказан нарушителят?“³. Този подход е ориентиран едновременно към жертвата, извършителя и обществото като цяло.

Съществуват редица модели на **възстановителното правосъдие**, като медиация жертва-извършител, семейно-групово конферирание, осъждащи кръгове и други. Те могат да бъдат приложени спрямо конкретно общество, с оглед неговото историческо развитие, социални, икономически и политически особености. Необходима е обществена и политическа воля в тази насока⁴.

На този етап, стъпка напред към изграждането на този нов подход в България, е въвеждането на **медиация жертва – извършител** по отношение на непълнолетните правонарушители, независимо от вида на извършеното престъпление. Това е в

³ Zehr, H. with Gohar, A. *The Little book of Restorative Justice*, 2003, p.20

⁴ Чанкова, Д. *Възстановителното правосъдие. Сравнителноправни аспекти*, Авангард Прима, 2011; Чанкова, Д. *Медиацията между жертвата и извършителя на престъплението*, Феня, 2002

съответствие с тенденцията за хуманизация на европейското законодателство, както и с редица препоръки на Съвета на Европа. В България действа Закон за медиацията (посл. изм. ДВ. бр.27 от 1 Април 2011г.), според който **това е доброволна и поверителна процедура за извънсъдебно решаване на спорове, при която трето лице – медиатор, подпомага спорещите страни да постигнат споразумение.** Според разпоредбата на чл.3, ал. 2 от този закон, медиация се провежда и в случаите, предвидени в Наказателно-процесуалния кодекс, каквито случаи до този момент все още не са предвидени. Това прави неприложима медиацията по отношение на наказателни дела. Несъмнено, промяната в тази насока налага изменение и допълнение както на Наказателния кодекс, така и на Наказателно – процесуалния кодекс, което ще е в съответствие с Директива 2012/29/ЕС на Европейския парламент и на Съвета от 25.10.2012г. за установяване на минимални стандарти за правата, подкрепата и защитата на жертвите на престъпления и за замяна на Рамково решение 2001/220/ ПВР на Съвета, чиито срок за транспониране в българското законодателство е до края на 2015г. Според чл.12, т.2 от Директивата, държавите членки улесняват препращането на случаи, когато е целесъобразно, към услугите на **възстановително правосъдие**, включително чрез установяването на процедури или насоки относно условията за това препращане.

Препращането към **медиация жертва – извършител** следва да е възможно както на всеки етап в хода на **досъдебното производство**, така и на **всеки етап от развитие на делото** до постановяване на първоинстанционното съдебно решение. Прокурорът и съдията, като ръководно – решаващи органи в съответната фаза на наказателния процес, са компетентните лица да извършат препращане към тази алтернативна процедура. Те трябва да имат задължение да разяснят възможността за медиация както на жертвата, така и на извършителя, основните ѝ принципи и последици. **Предпоставките** за препращане към извънсъдебната процедура, които могат да намерят отражение в Наказателния и Наказателно-процесуалния кодекс, са:

1) **Наличие на достатъчно доказателства за извършено престъпление от непълнолетното лице** – необходимо е извършването на минимални действия по разследване, чрез които да се установи деянието и деецът. Препращането е възможно дори лицето все още да не е привлечено в качеството му на обвиняем.

2) **Доброволност** – медиацията може да започне само при взаимното съгласие на жертвата и непълнолетния извършител, изразено доброволно и обективизирано в писмена форма.

3) **Страните да са съгласни с основните факти по делото** – по този начин се постига нужната среда за комуникация. При евентуално възобновяване на наказателното производство, с оглед презумпцията за невинност, този акт няма да се разглежда като самопризнание от страна на непълнолетния извършител.

4) **Спрямо непълнолетния за пръв път да се прилага процедура по медиация** – независимо от броя и вида на извършените престъпления, трябва да се даде възможност на непълнолетния да се поправи. Когато веднъж тази процедура не е довела до желания резултат и лицето отново е извършило престъпление, то се прилага традиционният наказателен процес.

За непълнолетните, с оглед крехката им възраст, законът следва да предвижда повече възможности за въздействие, които да позволят поправяне и превъзпитание. Затова препращането към медиация не се ограничава с оглед вида на извършеното престъпление. Не бива да се забравя, че това е взаимна и доброволна процедура и ако провеждането ѝ би било невъзможно, с оглед конкретното деяние и деец, то няма да е налице съгласие за това от страна на пострадалия или неговите близки.

Започването на процедура по медиация е основание за **спиране** на досъдебното производство, съответно на съдебното производство, в зависимост на коя фаза е станало препращането. Когато медиацията завърши със сключване на споразумение, наказателното производство се **прекратява**, в противен случай – то се **възобновява**. С оглед принципите на медиацията, това което е станало известно на страните по време на сесиите, не оказва влияние върху развитието на съдебното дело. Ако страните са постигнали споразумение, но непълнолетният не е осъществил задълженията, които е поел, то това е основание за **възобновяване** на наказателното производство **по искане на пострадалия**. За да се защитят правата на непълнолетния, по време на процедурата могат да участват неговите родители или попечители. Наред с това, всяка от страните може да се ползва от защитник. Без да се нарушава принципът за конфиденциалност е допустимо участието и на социални работници, прокурор, независими извънсъдебни организации, с цел подпомагане на процедурата и постигане на по-добри резултати.

По отношение принципите на медиацията, правното положение на медиатора, протичане на процедурата по медиация, сключване и действие на споразумението, **субсидиарно** би следвало да се прилага **Законът за медиацията**. Според разпоредбата

на чл.18, ал.1 от този закон, споразумението има сила на **съдебна спогодба** и ще подлежи на **одобрение** от районните съдилища, които ще преценяват доколко то противоречи на императивните норми на закона и добрите нрави. При неизпълнение на споразумението, пострадалата страна има алтернативата да иска принудително изпълнение, ако такова е възможно и я удовлетворява, или да поиска възобновяване на наказателното производство.

Възможността за провеждане на **медиация жертва-извършител** по отношение на непълнолетни **допълва** традиционното наказателно производство и води до по-пълноценно решаване на проблемите, произтичащи от престъплението. В резултат на осъществената медиация, непълнолетният разбира какво е извършил и какво е **влиянието** на това деяние върху жертвата. Той поема **отговорност** за случилото се и се учи сам да решава проблемите си, без да разчита на решение и наказание, наложени отвън. Непълнолетният изразява съжаление за извършеното, поема **задължение** за обезщетение или друго задължение, удовлетворяващо потърпевшата страна, което е резултат на неговото лично осъзнаване и което ще бъде коректив на поведението му в бъдеще. Той се сблъсква и с укора към извършеното деяние от страна на важните за него хора и това стимулира поправянето му, става съпричастен към чувствата на другия и се учи да зачита човешката личност. От друга страна, жертвата получава исканите отговори, извинение, изразява емоциите си, като преодолява чувството на страх, омраза и желанието за мъст. Наред това, процесът по медиация съкращава сроковете за решаване на делата и преодолява натовареността на съдилищата, което прави съдебната система по-гъвкава и ефективна.

Израждането на изцяло нов възстановителен подход спрямо непълнолетните правонарушители изисква **промяна на ценностите, възраждане на обществото, въвеждане на възстановителни практики в училищата и политическа воля** за това. Необходимо е обучението на нови кадри, повишаване информираността на обществото, както и създаването на самостоятелен закон, регламентиращ изцяло тази нова парадигма.

Библиография

Zehr, H. with Gohar, A. *The Little book of Restorative Justice*, 2003

Чанкова, Д. *Възстановителното правосъдие. Сравнителноправни аспекти*, Авангард Прима, 2011

Чанкова, Д. *Медиацията между жертвата и извършителя на престъплението*, Феня, 2002

Пушкарлова, И., Петрунов, Г., Кирилов, Г. *Рискови криминогенни и виктимогенни фактори при децата*, София 2009-2010г.